

اختلاف‌های سوریه و ترکیه بر سر منطقه‌ی هاتای

دکتر اصغر جعفری ولدانی^۱

سوریه و ترکیه بر سر حاکمیت بر هاتای^۲ اختلاف دارند. این اختلاف در اکتبر ۱۹۹۸ منجر به بحران شدیدی در روابط دو کشور شد به طوری که آنها تا آستانه‌ی جنگ پیش رفتند. ترکیه نیروها را در مرزهای خود با سوریه متمرکز و این کشور را به انجام عملیات نظامی تهدید کرد. ترکیه حتی دو یادداشت به شورای امنیت سازمان ملل متحد فرستاد و طی آن هشدار داد که به سوریه حمله خواهد کرد.

هاتای یا اسکندرون تا سال ۱۹۳۹ بخشی از سوریه بود، اما در این سال توسط فرانسه که قیمومیت سوریه را بر عهده داشت به ترکیه واگذار گردید. از آن زمان تاکنون این مسأله همواره باعث تیرگی روابط دو کشور بوده است. دولت سوریه این واگذاری را غیرقانونی داشته و تاکنون هرگز آن را به طور رسمی نپذیرفته است. سوریه هاتای را بخشی از سرزمین خود می‌داند و اغلب در نقشه‌های جغرافیایی، این استان را به عنوان بخشی از سرزمین خود نشان می‌دهد.

تاکنون درباره‌ی سایر اختلاف‌های سوریه و ترکیه^۳ مطالب زیادی منتشر شده است. اما

۱. اصغر جعفری ولدانی، استاد دانشگاه است.

2. Hatay

۳. سوریه و ترکیه علاوه بر هاتای، درباره‌ی مسأله‌ی اکراد و آب دجله و فرات نیز اختلاف دارند.

تا آنجا که نگارنده اطلاع دارد، درباره‌ی هاتای یا اسکندرون کتاب یا مقاله‌ی نوشته نشده و اطلاعات زیادی در دسترس نیست. لذا کمبود منابع در این خصوص کاملاً محسوس است. به هرحال بحران ۱۹۹۸ نگارنده را بر آن داشت تا درباره‌ی اختلاف‌های سوریه و ترکیه و هم‌چنین هاتای به تحقیق و بررسی بپردازد.

در این مقاله موقعیت ژئوپلیتیکی استان هاتای، پیشینه‌ی تاریخی هاتای از انقراض عثمانی تا قیمومیت فرانسه، ارجاع مسأله‌ی هاتای به جامعه‌ی ملل، تشکیل جمهوری هاتای، واگذاری هاتای به ترکیه، مسأله‌ی هاتای در سال‌های ۱۹۴۶ تا ۱۹۹۶ و سرانجام بحران هاتای در سال ۱۹۹۸ و علل آن مورد بررسی قرار می‌گیرد.

موقعیت ژئوپلیتیکی استان هاتای

استان هاتای در جنوب ترکیه و در کناره‌ی دریای مدیترانه قرار دارد. این استان از غرب به دریای مدیترانه و از شرق و جنوب شرقی با سوریه هم‌جوار است. وسعت آن ۵۴۰۳ کیلومتر مربع و جمعیت آن بر اساس سرشماری ۱۹۹۰ حدود ۱ میلیون و ۱۰۹ هزار نفر است. مرکز این استان شهر آنتاکیا^۱ است. بندر معروف اسکندرون نیز در این استان واقع شده است. هاتای ۱۲ شهرستان دارد که مهم‌ترین آنها «سامان داغ»، محل تولد حافظ اسد رییس جمهوری سوریه می‌باشد.

نام قدیمی این استان اسکندرون^۲ است که تا سال ۱۹۳۹ به آن نامیده می‌شد. اما ترک‌ها در این سال عنوان هاتای را بر آن نهادند. با این حال در سوریه هنوز این استان، اسکندرون یعنی به همان نام قدیمی خود نامیده می‌شود.

هاتای به علت واقع شدن در کنار دریای مدیترانه، از اهمیت ژئوپلیتیکی ویژه‌ی برخوردار است. جدایی اسکندرون از سوریه برای این کشور تأثیر عمیق ژئوپلیتیکی را به دنبال

1. Antakya

2. Alexandretta

داشت. زیرا با جدایی اسکندرون، سوریه تقریباً نیمی از سواحل خود را در دریای مدیترانه از دست داد. سوریه در حال حاضر فقط ۱۸۶ کیلومتر ساحل در کنار دریای مدیترانه دارد. مهم‌تر این‌که سوریه از دسترسی به بندر معروف اسکندرون محروم گردید.

بندر اسکندرون از نظر وضع طبیعی موقعیت مناسبی دارد به نحوی که در سایر بنادر ترکیه و یا سوریه کمتر وجود دارد. این بندر در خلیج اسکندرون واقع شده و از طوفان در امان است. هم‌چنین این بندر دارای آب عمیق است و کشتی‌های بزرگ به آسانی می‌توانند در آن پهلو بگیرند. بندر اسکندرون تا قبل از بهره‌برداری از کانال سوئز، نقش قابل توجهی در مبادلات بازرگانی بین شرق و غرب داشت. به همین دلیل در طول تاریخ مورد توجه قدرت‌های بزرگ بوده است. در سال‌های اخیر با ایجاد پایانه‌های نفتی خطوط لوله‌ی نفت عراق در این بندر، بر اهمیت ژئوپلیتیکی آن افزوده شده است. براساس قراردادهایی که در سال‌های ۱۹۷۲ و ۱۹۸۲ بین عراق و ترکیه به امضا رسیده، دو خط لوله‌ی نفت از کرکوک به اسکندرون احداث شده است. در صورتی که خطوط لوله نفت و گاز حوزة دریای خزر نیز از طریق ترکیه عبور داده شود، احتمالاً پایانه‌های آن بندر اسکندرون خواهد بود.

استان هاتای به لحاظ نظامی نیز حایز اهمیت است و یکی از پایگاه‌های ناتو در آن واقع شده است. ترکیه از سال ۱۹۵۲ عضو پیمان ناتو می‌باشد. به همین دلیل ناتو نیز مخالف واگذاری این منطقه به سوریه بوده است. ترکیه نیز اقدام به ایجاد تأسیسات نظامی در هاتای نموده است. اصولاً یکی از مسایلی که موجب شد تا ترکیه در صدد الحاق این منطقه به خاک خود برآید، اهمیت نظامی و ژئوپلیتیکی هاتای بود.

از نظر ساختار جمعیتی، هاتای شامل اعراب، اکراد و ترک‌هاست. علوی‌ها، سنی‌ها و حتی تعدادی یهودی در این استان زندگی می‌کنند. تا چند سال قبل علوی‌هایی که اکثراً اجداد و نزدیکان آنها در سوریه زندگی می‌کنند، حدود ۲۵ درصد جمعیت هاتای را تشکیل می‌دادند. اما گفته می‌شود اکنون این نسبت تغییر کرده است. اکثر نزدیکان و فامیل حافظ اسد رئیس جمهوری سوریه که علوی تبار هستند، در سامان داغ زندگی می‌کنند. این مسأله

حساسیت‌هایی را در ترکیه ایجاد کرده است. اعراب ساکن هاتای نیز اکثراً در این شهرستان و حومه‌ی آن به سر می‌برند.

در سال‌های اخیر برخی منابع اطلاعاتی ترکیه گفته‌اند که علویان هاتای به شدت برای افزایش جمعیت خود در این منطقه تلاش می‌کنند. آنها هم چنین کوشش می‌کنند تا اقتصاد منطقه را تحت کنترل خود در آورند. آنها ادعا می‌کنند که سوریه تسهیلات زیادی را برای تحصیل فرزندان علویان عرب تبار هاتای در آن کشور اعطا می‌کند و به طور مستقیم آنها را وارد دانشگاه کرده، امکان اشتغال و حق تابعیت سوریه را به آنها می‌دهد.

این مسأله موجب نگرانی مقام‌های ترکیه شده است. لذا این کشور در سال‌های اخیر تلاش کرده تا ترکیب جمعیتی این استان را دگرگون کند. در این راستا حدود ۲۰۰ هزار نفر از جمعیت ترک و ترکمن در طی ۲ دهه‌ی گذشته در این استان اسکان یافته‌اند. ورود این مهاجران ترکیب جمعیتی را به ضرر ساکنان علوی مذهب این منطقه برهم زده و تعداد آنها را از ۲۵ درصد به ۱۵ درصد جمعیت استان کاهش داده است.

اقتصاد هاتای به دلیل موقعیت مناسب جغرافیایی بر کشاورزی متکی است. کشاورزی در این استان به ویژه در دو طرف رودخانه عاصی^۱ توسعه‌ی زیادی یافته است. رودخانه عاصی مهم‌ترین منبع تأمین آب هاتای به ویژه بخش جنوبی آن به شمار می‌رود. این رودخانه از لبنان سرچشمه گرفته و بعد از عبور از خاک سوریه وارد استان هاتای می‌شود.

در سال‌های اخیر سوریه با اجرای طرح‌های توسعه‌ی کشاورزی از میزان آب وارده به هاتای کم کرده است. این مسأله با اعتراض دولت ترکیه روبه‌رو شده است. به این ترتیب یک اختلاف دیگر نیز بر اختلاف‌های دو کشور افزوده شده است.^۲ ترکیه تلاش نموده تا مذاکرات مربوط به رود فرات را با معامله در مورد رود عاصی ربط دهد. اما سوریه با این امر مخالفت

1. Asi (Orontes)

۲. میزان آبدهی تخمینی رود عاصی یا ارتنس در مرز لبنان- سوریه حدود ۴۱۰ میلیون متر مکعب و در مرزهای سوریه- ترکیه ۱۲۰۰ میلیون متر مکعب است. سوریه به طور میانگین ۹۰ درصد آب دهی سالانه‌ی عاصی را مورد استفاده قرار می‌دهد.

کرده است. زیرا این امر به معنای شناسایی واقعی حاکمیت ترکیه بر استان‌های هاتای خواهد بود. از مهم‌ترین تأسیسات صنعتی هاتای یک کارخانه‌ی تولید فولاد است که در سال ۱۹۷۵ با کمک شوروی در اسکندرون احداث شده است.^(۱) در ترکیه علاوه بر کارخانه‌ی یاد شده، دو کارخانه‌ی تولید فولاد دیگر نیز وجود دارد. ظرفیت تولید کارخانه‌ی اسکندرون ۱/۱ میلیون تن در سال است که ۴۰ درصد تولید فولاد ترکیه است. قرار است تولید این کارخانه به دو برابر افزایش یابد.

هاتای از انقراض عثمانی تا قیمومیت فرانسه

هاتای از سال ۱۵۱۶ تا مرگ امپراتوری عثمانی در ۱۹۱۸ به مدت ۴ قرن به عنوان بخشی از سوریه‌ی بزرگ و از متصرفات عثمانی به شمار می‌رفت. سوریه در دوره‌ی امپراتوری عثمانی به منطقه‌ی اطلاق می‌شد که بین کوه‌های طوروس در شمال و شبه جزیره‌ی سینا در جنوب و مدیترانه در غرب و رود فرات در شرق قرار داشت. به این ترتیب در آن دوره سوریه شامل هاتای، لبنان، فلسطین، اردن و سوریه‌ی امروز می‌شد. با ورود امپراتوری عثمانی به جنگ جهانی اول در ۱۹۱۴ متفقین قول و قرارهایی برای تقسیم متصرفات آن گذاشتند. یکی از آنها مکاتبات مک ماهون کمیسر عالی انگلیس در قاهره با شریف حسین، شریف مکه است. مک ماهون در این مکاتبات در مقابل ورود شریف حسین به جنگ علیه عثمانی به وی وعده‌ی ایجاد یک دولت مستقل عرب را می‌دهد. مک ماهون حدود این دولت را از شمال به نصف‌النهار ۳۷، از شرق به ایران و از جنوب به دریای عمان محدود کرده بود. اما حدود غربی آن را عمداً مبهم گذاشته بود. ولی شریف حسین در مکاتبات خود حدود غربی را دریای مدیترانه اعلام کرده بود که مک ماهون با آن مخالفت کرد زیرا منکر خصوصیت عربی بودن این مناطق بود.

مک ماهون در نامه‌ی ۲۴ اکتبر ۱۹۹۵ به شریف حسین نوشته است: «مناطق اسکندرون و... را نمی‌توان سرزمین‌های کاملاً عرب‌نشین دانست و باید آنها را از فهرست

مناطق عربی حذف کرد.^(۲) شریف حسین در پاسخ خود طی نامه‌ی ۵ نوامبر ۱۹۱۵ با خارج کردن اسکندرون (واقع در ولایت حلب) از مناطق عربی مخالفت کرد. زیرا این منطقه را بر خلاف نظر مک ماهون عرب‌نشین می‌دانست.^(۳) به هرحال شریف حسین نمی‌خواست، مذاکرات طولانی شود. بنابراین در نامه‌ی چهارم خود ضمن پافشاری بر اسکندرون و مناطق غربی سوریه، حل و فصل این مسأله را به بعد از جنگ موکول کرد.

یکی دیگر از قول و قرارهای زمان جنگ، عهدنامه‌ی سایکس-پیکو در سال ۱۹۱۶ است. به موجب این عهدنامه مناطق عرب‌نشین امپراتوری عثمانی بین انگلیس و فرانسه تقسیم گردید. از جمله سوریه سهم فرانسه شد که استان اسکندرون را نیز در بر می‌گرفت. اما بندر اسکندرون به علت اهمیت ویژه‌ی که داشت، آزاد شناخته شد. از سوی دیگر به دنبال مکاتبات مک ماهون و شریف حسین، امیر فیصل پسر شخص اخیر در رأس سپاهی از حجاز حرکت و سوریه را در ۱۹۱۸ به تصرف خود در آورد. وی در سال‌های ۱۹۱۸ تا ۱۹۲۰ بر سوریه حکومت می‌کرد. در دوره‌ی حکومت وی، سوریه یک واحد سیاسی یکپارچه شامل سوریه‌ی امروز، لبنان، فلسطین، اردن و اسکندرون بود.

از طرف دیگر به موجب ماده‌ی اول منشور ملی ترکیه که در تاریخ ۲۸ ژانویه‌ی ۱۹۲۰ به تصویب مجلس آن کشور در آنکارا رسید، حدود ترکیه جدید محدود به نواحی و مناطقی شد که اکثریت ساکنان آن را ترک یا کرد تشکیل می‌دادند. درباره‌ی جمعیت اسکندرون بین ترکیه، فرانسه و اعراب اختلاف نظر وجود داشت. ترکیه معتقد بود که اکثریت ساکنان این منطقه را ترک‌ها تشکیل می‌دهند، اما فرانسه و اعراب با این نظر موافق نبودند. واقعیت این بود که ترک‌ها فقط ۴۰ درصد جمعیت اسکندرون را تشکیل می‌دادند. بنابراین اسکندرون نمی‌توانست در داخل مرزهای ترکیه‌ی جدید قرار گیرد.

از سوی دیگر در کنفرانس سان رمو در سال ۱۹۲۰ سوریه بزرگ به چهار قسمت تقسیم گردید. فلسطین و اردن تحت قیمومیت انگلیس و سوریه (شامل اسکندرون) و لبنان به قیمومیت فرانسه در آمد. به این ترتیب سوریه بزرگ تجزیه شد. جامعه‌ی ملل نیز که تازه

تأسیس شده بود، این قیمومیت را پذیرفت و به آن جنبه‌ی مشروعیت بخشید. به دنبال آن نیروهای فرانسه وارد سوریه شدند و امیر فیصل را از پادشاهی سوریه خلع و وی را از کشور اخراج کردند.

در ۲۰ اکتبر ۱۹۲۱ بین فرانسه و ترکیه قراردادی به نام فرانکلین-بویون^۱ که به قرارداد آنکارا نیز معروف است، برای تعیین حدود سوریه و ترکیه منعقد شد. به موجب این قرارداد فرانسه دو امتیاز به ترکیه داد. نخست این که مرز ترکیه و سوریه را از آنچه در قرارداد تعیین شده بود، به زیان کشور اخیر به سمت جنوب تغییر مکان داد. دوم این که ترکیه هرچند اسکندرون را به عنوان بخشی از سوریه پذیرفت، اما در این مورد نیز امتیازهایی به دست آورد. زیرا قرار شد این منطقه دارای یک نظام خودمختار باشد و ترک‌های ساکن آن امکان توسعه‌ی فرهنگ خود را داشته باشند.^(۴) به عبارت دیگر قرار شد که به اسکندرون استقلال داخلی داده شود و برای آن آیین‌نامه‌ی خاصی وضع گردد.

در سال ۱۹۲۳ پیمان لوزان منعقد گردید و مرزهای ترکیه را با کشورهای همجوار آن مشخص نمود. به موجب این پیمان ترکیه جدایی نواحی عرب‌نشین امپراتوری عثمانی را به رسمیت شناخت. پیمان لوزان مرزهای ترکیه را با سوریه بر طبق پیمان آنکارا تأیید نمود. به عبارت دیگر اسکندرون جزو خاک سوریه محسوب گردید.

در جهت اجرای قرارداد آنکارا، ژنرال و یگان کمیسر عالی فرانسه در سوریه در سال ۱۹۲۵ یک نظام اداری و مالی ویژه‌ی برای اسکندرون تعیین کرد. وی هم چنین اعلام کرد که ترک‌ها و اعراب ساکن اسکندرون از حقوق مساوی برخوردارند. پروتکلی نیز بین فرانسه و ترکیه در مه ۱۹۲۶ امضا گردید که براساس آن سرحدات شمال شرقی اسکندرون به نفع دولت ترکیه تغییر یافت.

در سال ۱۹۲۸ مجلس مؤسسان ترکیه که تازه تشکیل شده بود، اقدام به تدوین یک قانون اساسی برای سوریه کرد. براساس یکی از مواد این قانون، سوریه شامل اسکندرون،

---

1. Franklin- Bouillon

لبنان، فلسطین و ماورای اردن بود. به عبارت دیگر این سرزمین‌ها یک واحد سیاسی یکپارچه را تشکیل می‌دادند. هنری پانسوت کمیسرهالی فرانسه به این ماده اعتراض کرد و دستور حذف آن را داد. اما مجلس مؤسسان این دستور را رد کرد، کمیسر نیز قانون اساسی را بی‌ثمر اعلام نمود.

در ۹ سپتامبر ۱۹۳۶ عهدنامه‌یی بین فرانسه و سوریه منعقد شد که به موجب آن بعد از گذشت یک دوره‌ی انتقالی به سوریه استقلال داده می‌شد. در این عهدنامه که به امضای وینو معاون وزارت خارجه‌ی فرانسه و هاشم العطاسی رئیس هیأت نمایندگی سوریه رسید، اسکندرون جزو خاک سوریه منظور شده بود. مسأله‌ی اخیر با اعتراض شدید دولت ترکیه روبرو گردید، زیرا از آن بیم داشت که تصدیق چنان عهدنامه‌یی بعدها در راه تملک اسکندرون اشکال به وجود آورد. دولت ترکیه ادعا می‌کرد که اکثریت جمعیت اسکندرون ترک هستند و بنابراین باید کاملاً جدا از سوریه، اداره شود.

دولت ترکیه هم چنین استدلال می‌کرد که هنگام انعقاد قرار داد فرانکلین-بویون وی دولت فرانسه را قیم سوریه می‌شناخت، ولی اکنون حاضر نیست مسؤولیتی را که سابقاً به فرانسه واگذار کرده به دولت سوریه انتقال دهد و تنها راه حل این است که دولت فرانسه با اسکندرون پیمانی مانند پیمان‌هایی که با سوریه و لبنان بسته منعقد نماید.^(۵) دولت فرانسه با تمام دعاوی و نظرهای دولت ترکیه موافق نبود، ولی حاضر بود راه حل معتدلی اتخاذ کند. بنابراین با ارجاع مسأله‌ی اسکندرون به جامعه‌ی ملل که ترکیه پیشنهاد کرده بود، موافقت کرد.

ارجاع مسأله‌ی هاتای به جامعه‌ی ملل

برای بررسی مسأله‌ی اسکندرون، شورای جامعه‌ی ملل یک نشست ویژه در دسامبر ۱۹۳۶ برگزار کرد. در این نشست نماینده‌ی فرانسه اظهار داشت که وقتی سوریه مستقل شود (تاریخ استقلال هنوز مشخص نشده بود) نظام اداری ویژه‌یی برای اسکندرون در نظر گرفته می‌شود و حقوق ترک‌های منطقه تضمین خواهد شد. نماینده‌ی فرانسه درخواست ترکیه را

مبنی بر این که به اسکندرون استقلال داده شود را رد کرد و استدلال نمود که اعطای استقلال به اسکندرون برخلاف شرایط قیومیت فرانسه است.

سرانجام شورای جامعه‌ی ملل تصمیم گرفت تا کمیته‌ی‌یی را برای مسأله‌ی اسکندرون تعیین و به این منطقه اعزام کند. نمایندگان فرانسه و ترکیه نیز در ملاقات با یک‌دیگر به طور موقت به توافق رسیدند که تصویب معاهده‌ی استقلال سوریه به تعویق افتد تا کمیته‌ی جامعه‌ی ملل مسأله‌ی اسکندرون را بررسی و گزارش کند. به همین دلیل پارلمان فرانسه از تصویب عهدنامه‌ی ۱۹۳۶ خودداری کرد، اما پارلمان سوریه آن را به تصویب رساند.

کمیته‌ی جامعه‌ی ملل که شامل نمایندگان فرانسه و ترکیه بود نتایج بررسی‌های خود را در مه ۱۹۳۷ اعلام کرد. در گزارش کمیته آمده بود:

۱. اسکندرون اداره‌ی امور داخلی خود را به طور کامل بر عهده خواهد داشت.
۲. مسؤلیت امور خارجی، سیاسی و کنسولی اسکندرون بر عهده‌ی سوریه است.
۳. اسکندرون و سوریه ادارات گمرکی و پولی یکسانی خواهند داشت ۴. سوریه و اسکندرون هریک به منظور حفظ ارتباط، یک کمیسیونر نزد دیگری تعیین خواهند کرد. ۵. اسکندرون به طور کامل غیرنظامی می‌شود و خدمت سربازی اجباری ممنوع است و برای حفظ نظم و امنیت یک ژاندارمری با ۱۵۰۰ سرباز ایجاد می‌شود. ۶. حقوق اقلیت‌ها بدون تفاوت از نظر تولد، تابعیت، زبان، نژاد و مذهب تضمین خواهد شد. ۷. دسترسی ترکیه به بندر اسکندرون تضمین می‌گردد و یک منطقه برای ایجاد اداره گمرک به آن اجاره داده می‌شود. ۸. یک مجلس با ۴۰ نماینده در اسکندرون تشکیل می‌گردد، یک قوه‌ی مجریه نیز شامل رئیس جمهور و یک شورای اجرایی (کابینه) با چهار عضو تشکیل خواهد شد. ۹. زبان‌های ترکی و عربی زبان‌های رسمی خواهند بود ۱۰. تحصیلات مقدماتی اجباری است. مطبوعات آزاد خواهند بود، ۱۱. کلیه‌ی قراردادهای خارجی دولت سوریه که در وضع اسکندرون تغییری ایجاد می‌کند موکول به نظارت و تصویب جامعه‌ی ملل است؛ ۱۲. آیین‌نامه‌ی خود مختاری اسکندرون باید تنظیم و برای تصویب تسلیم شورای جامعه‌ی ملل شود. ۱۳. دولت‌های

فرانسه و ترکیه در صورت لزوم مأمور اجرای تصمیم‌های شورای جامعه‌ی ملل هستند.^(۶) به دنبال آن آیین‌نامه‌ی خودمختاری اسکندرون که به طور عمده شامل موارد مذکور بود، تنظیم و در ۲۹ مه ۱۹۳۷ به تصویب شورای جامعه‌ی ملل رسید و مقرر گردید که از ۲۹ نوامبر ۱۹۳۷ به مورد اجرا گذاشته شود. دولت فرانسه مکلف به اجرای این آیین‌نامه گردید. ترکیه از تصمیم‌های جامعه‌ی ملل استقبال کرد. اما دولت سوریه و مردم این کشور شدیداً علیه این مقررات اعتراض کردند. مجلس سوریه از تصویب آیین‌نامه اسکندرون خودداری کرد. دولت فرانسه به دلیل این که سوریه را به خاطر ترکیه رها کرده، مورد ملامت قرار گرفت. جبهه‌ی ملی سوریه نیز متهم شد که در این مورد مبارزه شدیدی نکرده است و وجهه‌ی خود را تا حد زیادی از دست داد. در استان اسکندرون نیز خشونت‌های شدیدی روی داد به نحوی که در ۶ ژوئن ۱۹۳۷ در آن اعلام حکومت نظامی گردید. اعراب (هم مسلمانان و هم مسیحیان) و آرامنه به ویژه علیه پذیرش زبان ترکی به عنوان زبان رسمی به یک اعتصاب عمومی مبادرت کردند. اعتراض‌ها در سال‌های بعد نیز ادامه یافت و در ماه‌های اول سال ۱۹۳۸ که مقام‌ها سعی کردند از داوطلبان مجلس جدید برای انتخابات ثبت نام کنند، خشونت‌ها تشدید شد. در این دوره، گزارش‌های متعددی حاکی از تمرکز نیروهای ترکیه در مرز شمال اسکندرون بود. هم‌چنین دولت ترکیه مرتب دربارهی بدرقتاری با ترک‌های اسکندرون اعتراض می‌کرد. در ۷ دسامبر ۱۹۳۷ ترکیه به طور یک جانبه معاهده‌ی دوستی و عدم تجاوز خود را با سوریه لغو کرد. این معاهده در ۳۰ مه ۱۹۲۶ برای مدت ۵ سال منعقد شده بود، اما هر ساله تمدید گردیده بود.

مشکل اصلی که در این زمان مطرح بود، این بود که دولت ترکیه ادعا می‌کرد که اکثریت جمعیت اسکندرون را ترک‌ها تشکیل می‌دهند. در حالی که ملی‌گرایان سوریه ادعا می‌کردند که بیش از ۱۰۰ هزار نفر از جمعیت اسکندرون را اعراب مسلمان، ۲۵ هزار نفر را اعراب مسیحی و ارمنی و ۸۵ هزار نفر را ترک‌ها تشکیل می‌دهند. یک سرشماری توسط مقام‌های فرانسوی که از حمایت دولت ترکیه برخوردار بود، صورت گرفت و نشان داد که حدود ۴۶

درصد جمعیت ترک هستند. اما یافته‌های این سرشماری را ترکیه و سوریه‌ها قبول نکردند، سوریه به این دلیل که این سرشماری ترک‌ها را به عنوان بزرگ‌ترین گروه جمعیتی اسکندرون نشان می‌داد.

به هر حال برای تهیهی مقدمات انتخابات در اسکندرون، کمیسیونی از سوی جامعهی ملل تعیین شد که از ۲۰ اکتبر تا ۱۹ نوامبر ۱۹۳۷ در اسکندرون بود و تحقیقات لازم را به وسیلهی تماس با اهالی به عمل آورد. این کمیسیون در ۱۰ دسامبر، بعد از تشکیل جلسات متعدد در ژنو، مقرراتی را برای ثبت نام و شرکت در انتخابات و رأی‌دادن اهالی وضع نمود. این مقررات مورد اعتراض دولت ترکیه قرار گرفت، لذا کمیسیون این مقررات را در ۳۱ ژانویهی ۱۹۳۸ با رعایت نظر دولت ترکیه اصلاح کرد. در سوم مه ۱۹۳۸ کمیسیون شروع به ثبت نام از اهالی نمود.

تشکیل جمهوری هاتای در ۱۹۳۸

در ژوئن ۱۹۳۸ اعلام شد که فرانسه و ترکیه براساس این اصل که جمعیت ترک‌ها بیشتر است، توافق کرده‌اند که ترک‌ها ۲۲ کرسی از ۴۰ کرسی مجلس را داشته باشند و نیز افسران ارتش ترکیه وارد اسکندرون شده‌اند تا برای برقراری نظم، اجرای قوانین و نظارت بر انتخابات با نیروهای فرانسوی همکاری کنند. این امر به شدت با اعتراض سوریه‌ها و اعراب روبه‌رو شد. پارلمان سوریه در دمشق تلگرام‌هایی برای حاکمان کشورهای مستقل عرب فرستاد و از آن‌ها مصرانه خواست که برای حفظ اسکندرون به عنوان بخشی از جهان عرب، مداخله کنند.

با وجود مخالفت اعراب سوریه، فرانسه بین سرم تا چهارم ژوئیهی ۱۹۳۸ چندین موافقتنامه با ترکیه امضا کرد که براساس آن، برتری ترکیه را در اسکندرون و نیز منافع ویژهی این کشور را در این منطقه به رسمیت می‌شناخت. اولین موافقتنامه، یک موافقتنامه‌ی نظامی بود که در ۳ ژوئیه در آتاکیا امضا شد. به موجب این موافقتنامه قرار شد تا آغاز به کار ترتیبات

جدید در اسکندرون، در این استان یک پادگان نظامی تشکیل شود که شامل ۲۵۰۰ نفر از نظامیان فرانسوی و ۲۵۰۰ نفر از نظامیان ترکیه و ۱۰۰۰ نفر از افراد محلی باشد. هم چنین قرار شد که نیروهای ترکیه در بخش‌هایی از استان که بیشترین جمعیت آنها ترک می‌باشد، مستقر شوند. نیروهای ترکیه از ۵ ژوییه وارد شدند.

سه موافقتنامه‌ی دیگر در ۴ ژوییه در آنکارا امضا شد که عبارت بودند از ۱. بیانیه‌ی بی‌طرفانه و ترکیه وضعیت جدید را بر مبنای تسلط عنصر ترک در اسکندرون اعمال می‌کردند و ترکیه می‌پذیرفت که هیچ‌گونه ادعای ارضی نسبت به اسکندرون ندارد. ۲. پروتکل مربوط به حقوق و منافع افراد ترک، سوری یا لبنانی مقیم در اسکندرون و پذیرش درخواست آن‌ها در صورتی که مایل به بازگشت به کشور اصلی خود باشند. ۳. معاهده‌ی دوستی که بر تمایل دو طرف به حفظ صلح در شرق مدیترانه تأکید می‌کرد.

قبل از امضای این موافقتنامه‌ها در محل جامعه‌ی ملل (ژنو) در ۲۴ ژوئن ۱۹۳۸ اعلام شد که انتخابات مجلس اسکندرون به تعویق افتاده بود که جامعه‌ی کمیسیون‌ی را برای نظارت بر آن اعزام نماید، اما به علت مخالفت ترکیه با حضور این کمیسیون، جامعه از این امر صرف‌نظر کرده است. در ۱۳ ژوئن ۱۹۳۸ نیز نماینده‌ی انگلیسی عضو کمیسیون جامعه‌ی ملل استعفا داد زیرا با اقدام‌هایی که توسط مقام‌های فرانسوی علیه جمعیت غیر ترک اسکندرون به عمل می‌آمد، مخالف بود.

انتخابات مجلس اسکندرون با نظارت ارتش ترکیه در اواخر اوت ۱۹۳۸ برگزار شد و نمایندگان ترک ۲۲ کرسی از ۴۰ کرسی مجلس را به دست آوردند. نخستین جلسه‌ی مجلس در ۵ سپتامبر ۱۹۳۸ تشکیل شد. در این جلسه یک نفر ترک به عنوان رییس مجلس و یک نفر دیگر که نماینده‌ی سابق مجلس ملی ترکیه بود به نام تایفور سوکمن^۱ به عنوان رییس جمهور انتخاب شدند. هم چنین نام اسکندرون به طور رسمی به هاتای تغییر یافت. در همان جلسه تصمیم‌های زیر نیز اتخاذ گردید:

1. Tayfor Seukmen

۱. جمهوری هاتای از پشتیبانی اکثریت ترک برخوردار خواهد بود و در امور داخلی استقلال کامل خواهد داشت.
۲. پایتخت جمهوری هاتای شهر آنتاکیا خواهد بود.
۳. تمام شهروندان بدون توجه به مذهب یا نژاد از حقوق مساوی برخوردار خواهند بود.
۴. حفظ نظم عمومی برعهده‌ی ژاندارمی است که حدود ۱۵۰۰ نفر پرسنل خواهد داشت.
۵. پرچم هاتای دارای زمینه‌ی قرمز با یک هلال و ستاره سفید (مانند پرچم ترکیه) خواهد بود.^(۷)

پس از آن سوکمن در پیامی به مجلس ملی ترکیه اظهار داشت که اصول سیاست‌های دولت جدید، همان اصول کمالیسم است که در خود ترکیه اعمال می‌شود. سه ماه بعد یعنی در ۵ دسامبر ۱۹۳۸ نیز اولین کابینه وزرای ۵ نفری ترک تشکیل گردید که اعراب در آن شرکت نداشتند.

واگذاری هاتای به ترکیه در ۱۹۳۹

تا ژوئیه‌ی ۱۹۳۹، هاتای از نظر حاکمیت، خودمختار، ولی بخشی از سوریه تحت قیمومیت فرانسه بود. همان طور که گفته شد، قرار بود، براساس معاهده‌ی فرانسه و سوریه منعقد در سال ۱۹۳۶ به سوریه استقلال داده شود. اما به علت بدتر شدن شرایط جهانی، استقلال سوریه به تعویق افتاد. به دنبال امضای موافقتنامه‌های ژوئیه‌ی ۱۹۳۸، فرانسه روابط خود را با ترکیه توسعه داد. هدف فرانسه این بود که در صورت بروز جنگ جهانی دیگری در اروپا، ترکیه بر خلاف امپراتوری عثمانی در جنگ جهانی اول، طرف آلمان را نگیرد. این مسأله موجب شد تا فرانسه و ترکیه در ۲۳ ژوئن ۱۹۳۹ یک موافقتنامه‌ی کمک متقابل در پاریس امضا کنند. براساس این موافقتنامه «در صورت وقوع اقدام تجاوزکارانه که منتهی به

جنگ در مدیترانه شود، دو کشور به یکدیگر کمک خواهند کرد. این قرار داد مشابه موافقتنامه‌ی ترکیه و انگلیس بود که در ۱۲ مه ۱۹۳۹ امضا شده بود.

در همان روز یک موافقتنامه‌ی جداگانه دیگری بین فرانسه و ترکیه در آنکارا امضا شد که به موجب آن هاتای به ترکیه واگذار می‌شد. مواد اصلی این موافقتنامه عبارت بود از:

۱. حاکمیت ترکیه بر هاتای بدون قید و شرط است.

۲. ترکیه غیرقابل نقض بودن مرزهای جدید خود را با سوریه به رسمیت می‌شناسد و متعهد می‌شود از هرگونه اقدامی که تمامیت ارضی سوریه را به خطر اندازد و یا صلح را در مرزهای مشترک با سوریه تهدید نماید، جلوگیری کند.

۳. عناصر غیرترک که مایل نیستند به تبعیت ترکیه در آیند، حق خواهند داشت که تابعیت سوریه یا لبنان را در مدت ۶ ماه انتخاب کنند. این گونه افراد موظف هستند که در مدت ۱۸ ماه هاتای را ترک نمایند. آنها می‌توانند اموال منقول خود را به همراه خود ببرند.
۴. ارتفاعات مهم راهبردی جبل آکرا در جنوب آنتاکیا در داخل خاک سوریه و مرز بین دو کشور خواهد بود. (۸)

در ۲۹ ژوئن ۱۹۳۹ مجلس هاتای با اکثریت نمایندگان ترک در مجلس به اذغام در ترکیه تصمیم گرفت. در ۳۰ ژوئن یعنی یک روز بعد نیز مجلس ملی ترکیه با اکثریت آرا الحاق هاتای را به ترکیه تصویب کرد و هاتای به عنوان سی و یکمین استان ترکیه در آمد. در ۲۳ ژوئیه‌ی ۱۹۳۹ فرانسه هاتای را کاملاً تخلیه کرد و در همان روز یک حاکم جدید از طرف دولت ترکیه کنترل منطقه را به طور رسمی در دست گرفت. به این ترتیب به عمر یکساله‌ی جمهوری هاتای خاتمه داده شد. تشریفات این انتقال در ترکیه به طور کامل انجام گرفت تا نشان دهند که انتقال به طور کامل انجام شده است.

واگذاری اسکندرون به ترکیه نارضایتی‌های زیادی را در بین مردم سوریه به وجود آورد، چون صرف نظر از این که سوریه بندر مهمی را از دست می‌داد، اصولاً انتزاع این قسمت از سوریه با شرایط قیمومیت مغایرت داشت. طبق شرایط مذکور فرانسه مسؤول حفظ

تمامیت ارضی مناطق تحت قیمومیت خود بود و حق واگذاری بخشی از سوریه را به ترکیه نداشت. به همین دلیل دولت و مردم سوریه این واگذاری را به عنوان یک اقدام غیرقانونی شدیداً محکوم و اعلام کردند که فرانسه به تعهدات خود مطابق قیمومیت عمل نکرده است.^(۹) تظاهراتی نیز در این مورد در دمشق و شهرهای دیگر سوریه برگزار شد، رییس جمهوری سوریه استعفا داد و مجلس منحل گردید و از ۸ ژوئیه به بعد اداره‌ی کشور را یک هیأت مدیره بر عهده گرفت.^(۱۰)

هدف فرانسه از واگذاری اسکندرون به ترکیه به طوری که گفته شد، جلب دوستی دولت ترکیه بود. شرایط اروپا بحرانی و جهان به سوی جنگ جهانی دوم پیش می‌رفت. در سال ۱۹۳۳ هیتلر در آلمان به قدرت رسید. در سال ۱۹۳۵ آلمان از عضویت جامعه‌ی ملل خارج شد. در مارس ۱۹۳۶ آلمان مقررات عهدنامه‌ی لوکارنو را که طبق آن آلمان، فرانسه و بلژیک متعهد به عدم تعرض شده بودند، لغو کرد و مقررات عهدنامه‌ی ورسای را زیر پا گذاشت. در تابستان ۱۹۳۹ فرانسه و انگلیس برای مقابله با خطر آلمان درصدد بر آمدند که رضایت ترکیه را به دست آورند. آنها به این نتیجه رسیدند که دوستی ترکیه بیش از دوستی سوریه اهمیت دارد. علاوه بر آن مردم سوریه برای کسب استقلال در حال مبارزه با فرانسه بودند. در نتیجه فرانسه، سوریه را دشمن خود تلقی می‌کرد. لذا سیاست این کشور در جهت تضعیف سوریه و از بین بردن تمامیت ارضی آن بود.^(۱۱)

مسأله‌ی هاتای در سال‌های ۸۶-۱۹۴۶

وقتی سوریه در ۱۷ آوریل ۱۹۴۶ مستقل شد، اعلام کرد که واگذاری اسکندرون را به ترکیه از سوی فرانسه در دوره‌ی قیمومیت غیرقانونی می‌داند و لذا آن را به رسمیت نمی‌شناسد. مسأله‌ی اسکندرون به این ترتیب باعث تیرگی روابط سوریه و ترکیه شده هرچند دولت ترکیه استقلال سوریه را در ۶ مارس ۱۹۴۶ به رسمیت شناخت، اما بهبودی در روابط دو کشور حاصل نشد. سوریه از کشورهای عربی برای استرداد اسکندرون درخواست کمک

کرد، اما کشورهای عربی هیچ‌گونه حمایتی از سوریه به عمل نیاوردند.

سوریه‌ی جدید الاستقلال نیز نمی‌توانست به تنهایی هیچ‌گونه اقدام عملی برای بازگرداندن اسکندرون به عمل آورد زیرا با مشکلات داخلی و خارجی متعددی درگیر بود. از نظر داخلی کشور با بحران اقتصادی و فقدان ثبات سیاسی روبه‌رو بود. در زمینه‌ی اقتصادی نیز وضعیت کشور بسیار بد بود به نحوی که از سال ۱۹۴۱ به بعد نرخ تورم سه برابر افزایش یافته بود و امیدی هم به بهبود آن نمی‌رفت. دولت نتوانسته بود پول خود را مستقل از فرانک فرانسه تعیین نماید. مردم دولت را به ناتوانی در بازگرداندن اسکندرون و اداره‌ی کشور متهم می‌کردند. نارضایتی مردم موجب بروز تظاهرات و اعتصاب‌های شدیدی در دمشق و شهرهای دیگر سوریه شد، به نحوی که دولت جمیل مردم در ۱۹۴۸ استعفا داد و در دمشق حکومت نظامی اعلام گردید. با این حال ناآرامی‌ها ادامه داشت به طوری که سوریه در سال ۱۹۴۹ شاهد سه کودتای نظامی بود.^۱

در زمینه‌ی سیاست خارجی نیز کشور از چهار طرف در معرض تهدید بود. عراق و اردن از طرف شرق و جنوب پیوسته به سوریه فشار می‌آوردند که آن را وارد طرح هلال خصیب کنند. اما سوریه مخالف این امر بود زیرا آن را موجب از بین رفتن استقلال خود می‌دانست. در سال ۱۹۴۷ امضای سه پیمان یکی عهدنامه‌ی اردن و ترکیه، دیگری عهدنامه‌ی عراق و ترکیه و سوم عهدنامه‌ی عراق و اردن شدیداً موجب نگرانی رهبران سوریه گردید. با اعلام تشکیل دولت اسرائیل در سال ۱۹۴۸ سوریه در مرزهای غربی خود نیز در معرض تهدید جدی قرار گرفت به طوری که چندی بعد سوریه یکی از کشورهای طرف جنگ اسرائیل بود. حدود دو ماه بعد از پایان جنگ با اسرائیل اعلام گردید که نیروهای اردن و سوریه در مرزهای دو کشور مستقر شده‌اند. اردن در این زمان یکی از قوی‌ترین ارتش‌ها را در جهان عرب

۱. اولین کودتا در ۳۰ مارس ۱۹۴۹ حسنی زعیم را به قدرت رساند. دومین کودتا به رهبری سامی حناوی در ۱۴ اوت روی داد. با سومین کودتا در ۱۹ دسامبر ادیب شیشکلی قدرت را در دست گرفت و آن را تا ۱۹۵۴ حفظ کرد.

داشت.

در چنین شرایطی امکان باز پس‌گیری اسکندرون وجود نداشت. در حالی که مردم سوریه خواستار اعاده‌ی این استان بودند. مردم حتی تا آنجا پیش رفتند که می‌گفتند نسبت به وفاداری دولت به ملت و کشور تردید وجود دارد (۱۲) در سال‌های بعد روند رویدادها به نحوی پیش رفت که برای دولت سوریه امکان باز پس‌گیری اسکندرون را تقریباً منتفی کرد. زیرا با عضویت ترکیه در پیمان ناتو در ۱۹۵۲ و سپس عضویت آن در پیمان بغداد در ۱۹۵۵ این کشور به صورت یک دشمن نیرومند و خطرناک برای سوریه، ظهور کرده به طوری که سوریه از جانب ترکیه تمامیت ارضی و حتی موجودیت و استقلال خود را در معرض تهدید جدی می‌دید.

در ژانویه‌ی ۱۹۵۵ درباردار عدنان مندرس نخست وزیر ترکیه، ضمن دیدار از عراق خواستار مذاکره با مقام‌های سوریه درباره‌ی مسایل بین دو کشور شد. در این زمان علاوه بر مسأله‌ی اسکندرون، مسایل دیگری از قبیل اموال ملی سوریه در ترکیه و بالعکس، راه‌آهن‌های مرزی دو کشور، قیام مسلحانه کردها در امتداد مرزهای دو کشور و بهره‌برداری از آب رود فرات بین دو کشور وجود داشت. با توجه به این که ترکیه مسأله‌ی اسکندرون را امری مختومه می‌دانست و حاضر به مذاکره درباره‌ی آن نبود، سوریه نیز حاضر به مذاکره درباره‌ی سایر مسایل نشد.

در سپتامبر ۱۹۵۷ بحران شدیدی در روابط سوریه و ترکیه به وجود آمد. سوریه و شوروی اعلام کردند که نیروهای ترکیه به دستور امریکا به قصد تجاوز به سوریه و براندازی دولت طرفدار شوروی در سوریه در مرزهای کشور متمرکز شده‌اند. روزنامه‌ی ستاره سرخ چاپ مسکو نوشت، استقرار نیروهای عراق در مرزهای شرقی سوریه، حملات هوایی عراق و ترکیه به دهکده‌های سوریه، هشدار امریکا و مداخله‌ی آن در امور داخلی سوریه، نشانه‌های یک سیاست تجاوزکارانه علیه سوریه است.

نگرانی‌های سوریه از تهدیدهای مذکور سبب شد تا این کشور در سال ۱۹۵۸ با مصر

تشکیل «جمهوری متحد عرب» را دهد و روابط خود را بیش از پیش با شوروی گسترش دهد. این امر بر اعتماد به نفس سوریه افزود، به نحوی که در سال ۱۹۶۰ تظاهرات گسترده‌یی در دمشق و چند شهر دیگر سوریه برای بازگرداندن اسکندرون به سوریه صورت گرفت.

در سال ۱۹۶۳ حزب بعث در سوریه به قدرت رسید. با توجه به اندیشه‌ی این حزب که تشکیل امپراتوری یکپارچه عرب از خلیج فارس تا اقیانوس اطلس است، به نظر می‌رسید که دولت بعثی سوریه ادعاهای خود را نسبت به اسکندرون دنبال نماید. اما با کمال تعجب، دولت سوریه به جای ادعا نسبت به اسکندرون، به طور غیرمنتظره‌یی در ۱۰ نوامبر ۱۹۶۵ اعلام کرد که خوزستان ایران- که از آن به عنوان عربستان نام برد- جزء جدایی‌ناپذیر وطن عربی است. (۱۳)

با این حال روابط سوریه و ترکیه از زمان استقلال تا اواسط دهه‌ی ۸۰ هم چنان تیره بود. در مارس ۱۹۸۵ با امضای یک موافقتنامه‌ی امنیتی مرزی روابط دو کشور بهبود یافت. در اکتبر همین سال یک پروتکل همکاری‌های اقتصادی، فنی، علمی و تجاری بین دو کشور به امضا رسید. در مارس ۱۹۸۶ نخست وزیر سوریه یک دیدار رسمی چهار روزه از ترکیه به عمل آورد و چند موافقتنامه‌ی همکاری‌های اقتصادی بین دو کشور به امضا رسید. اما یک سال بعد دوباره روابط دو کشور درباره‌ی مسأله‌ی هاتای تیره شد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مسأله‌ی هاتای در سال‌های ۱۹۸۷-۹۶ علوم انسانی

در سال ۱۹۸۷ دولت سوریه نقشه‌یی که هاتای را به عنوان یکی از استان‌های سوریه نشان می‌داد به همراه بروشوری در جریان بازی‌های مدیترانه‌یی منتشر کرد. به دنبال انتشار این نقشه حسن سلال گوزل^۱ وزیر کشور و سخنگوی دولت ترکیه در پارلمان آن کشور در پاسخ به سؤال یکی از نمایندگان درباره‌ی ادعای سوریه نسبت به هاتای گفت: «این مسأله یکی از عوامل منفی در روابط ترکیه و سوریه است.» وی افزود: «ما در مواقع مختلف، به سوریه

1. Hasan Celal Guzel

یادآوری کرده‌ایم که هاتای بخشی جدایی‌ناپذیر از ترکیه است و ادعاهای مربوط به این استان به روابط ترکیه و سوریه که دو کشور خواهان توسعه‌ی آن هستند، زیان می‌رساند. او اضافه کرد که در پاسخ به اعتراض ترکیه درباره‌ی این بروشور و نقشه‌ی آن، عقب‌نشینی صورت گرفته و شرح جدیدی به همراه یک نقشه منتشر شده که هاتای را به عنوان بخشی از ترکیه نشان می‌دهد. (۱۴)

در اکتبر ۱۹۸۹، هواپیماهای نیروی هوایی سوریه یک هواپیمای متعلق به اداره‌ی ثبت اراضی ترکیه را که بر فراز هاتای پرواز می‌کرد، سرنگون نمودند (۱۵). به دنبال آن در دسامبر ۱۹۸۹ وزیر اطلاعات سوریه در یک کنفرانس مطبوعاتی در نیکوزیا اعلام کرد که سوریه هنوز هاتای را به عنوان بخشی از ترکیه به رسمیت نمی‌شناسد. (۱۶) این مسأله، تنش شدیدی را در روابط دو کشور به وجود آورد. سرانجام وقتی سوریه پذیرفت که بابت سرنگون کردن هواپیمای ترکیه، غرامت پرداخت کند، بحران فروکش کرد.

در ۲۲ دسامبر ۱۹۹۰ ترکیه گزارش داد که نیروهای امنیتی، یک نفر تروریست سوری را که قصد ورود به خاک ترکیه را داشته، کشته‌اند و یک گروه دیگر را که قصد داشتند وارد ترکیه شوند را به سوریه بازگردانده است. (۱۷) به نوشته‌ی مطبوعات غرب، چریک‌های حزب کارگران کرد ترکیه (پ.ک.ک) سعی می‌کردند تا از خاک سوریه به استان هاتای نفوذ نمایند و نظر اعراب سنی و علوی این منطقه را جلب کنند. (۱۸)

در سال ۱۹۹۶ بحران شدیدی بین دو کشور به وجود آمد. در آوریل این سال مسعود ییلماز نخست وزیر ترکیه به استان هاتای سفر کرد و در سخنرانی خود در این استان حافظ اسد رئیس جمهور سوریه را از دخالت در امور داخلی ترکیه و در ضمن انتقاد از روابط ترکیه با اسرائیل بر حذر داشت. دو روز بعد معاون نخست وزیر ترکیه، نهب متز، عنوان کرد که سوریه قصد دارد با اجرای طرح سوریه‌ی بزرگ، استان هاتای را اشغال کند. (۱۹)

در مه ۱۹۹۶ بمب‌های متعددی در دمشق و دیگر شهرهای سوریه منفجر شد. به دنبال آن حدود ۶۰۰ ترک دستگیر و از سوریه اخراج شدند. گفته می‌شود که یکی از این بمب‌ها برای

کشتن حافظ اسد بوده است. مقام‌های سوریه سرویس‌های اطلاعاتی ترکیه را مسؤول این انفجارها اعلام کردند.^(۲۰) مسعود ییلماز نخست وزیر ترکیه در آوریل ۱۹۹۶ گفته بود که دمشق را تنبیه خواهد کرد. به دنبال انفجارهای مذکور در ژوئن ۱۹۹۶ اعلام شد که ۴۰ هزار نفر از واحدهای ارتش سوریه در مرز با ترکیه مستقر شده‌اند.^(۲۱) ترکیه نیز بر تعداد نیروهای نظامی خود در مرز با سوریه افزود. برای نخستین بار دو کشور تمرکز نیروهای خود را در مرز دو کشور تأیید کردند.

بحران هاتای در سال ۱۹۹۸

هنوز دو سال از بحران مذکور نگذشته بود که روابط دو کشور دوباره با بحران شدیدی روبه‌رو شد به نحوی که دو کشور تا آستانه‌ی جنگ پیش رفتند. در ۲۴ ژوئن ۱۹۹۸ شصتمین سالگرد الحاق اسکندرون به ترکیه در این کشور جشن گرفته شد.^(۲۲) مسعود ییلماز نخست وزیر ترکیه در مراسم جشنی که به همین مناسبت در استان هاتای برگزار شده بود، شرکت کرد. وی در سخنرانی خود گفت: «سوریه ادعای حاکمیت بر برخی مناطق خاک ترکیه را دارد. سوریه برای تحقق این خواسته‌ی خود نه پشتیبانی حقوقی و نه قدرت و نیروی لازم را برای انجام آن دارد.» وی افزود: «آنکارا به خاک هیچ کشوری چشم نداشته است، ولی مصمم هستیم تا چشمان آنهایی را که چشم به خاک ما دوخته‌اند، کور کنیم.»^(۲۳)

در اکتبر ۱۹۹۸ سلیمان دمیرل رییس جمهوری ترکیه به هاتای سفر و در دانشگاه این استان سخنرانی کرد. وی از شهر آنتاکیا مرکز استان هاتای و شهرستان سامان داغ دیدار نمود. در این سفر حکمت چیتین رییس پارلمان و گروهی از اعضای کابینه‌ی ترکیه وی را همراهی می‌کردند. وی در سخنرانی خود در شهر سامان داغ گفت که وظیفه‌ی وی به عنوان رییس جمهور ترکیه خاتمه دادن به تهدیدهایی است که علیه تمامیت ارضی و امنیت مردم ترکیه وجود دارد.^(۲۴) دمیرل سپس از یگان‌های نظامی این کشور در منطقه‌ی مرزی سامان داغ بازدید کرد.

در همین هنگام محمد سلمان وزیر اطلاعات سوریه اعلام کرد که دمشق از ادعای خود بر ایالت اسکندرون که ۶۰ سال پیش به ترکیه واگذار شد، صرف‌نظر نکرده است. وی گفت: «اسکندرون یک موضوع ملی است که نمی‌توان از آن گذشت. سوریه هیچ‌گاه از حقوق خود در این منطقه چشم‌پوشی نخواهد کرد.» (۲۵) به دنبال این اظهارات، سلیمان دمیرل رییس جمهوری ترکیه علیه هرگونه ادعای ارضی نسبت به استان هاتای به دمشق هشدار داد. دمیرل با اشاره به ادعای سوریه درباره‌ی حاکمیت بر استان هاتای گفت: «ترکیه هیچ چشم‌داشتی به سرزمین‌های کشورهای دیگر ندارد و کسی که چشم‌داشت به خاک ترکیه داشته باشد، سرخود را به دیوار می‌کوبد.» (۲۶)

براساس برخی گزارش‌ها سفیر اسرائیل در ترکیه، چند روز پس از سفر مسعود ییلماز در میان مقام‌های اطلاعاتی و نظامی ترکیه از هاتای دیدار کرد. (۲۷) به دنبال آن انفجارهایی در شمال سوریه روی داد. مطبوعات ترکیه مانند روزنامه‌های حریت و رادیکال گزارش دادند که بروز چندین انفجار شدید پایگاه‌های ارتش سوریه در مرز با ترکیه و چند انبار مهمات و نیروگاه‌های برق و پمپ بنزین‌ها را منهدم کرده است. (۲۸) گفته می‌شود که عملیات پ.ک.ک به ویژه تلاش‌های آن به منظور تثبیت موقعیت خود در استان هاتای، مقام‌های ترکیه را شدیداً نگران کرده بود. (۲۹)

بحران در روابط ترکیه و سوریه در اکتبر ۱۹۹۸ به اوج خود رسید. ترکیه نیروهای نظامی خود را در مرزهای سوریه مستقر نمود و دو یادداشت مبنی بر حق حمله به سوریه برای شورای امنیت سازمان ملل متحد ارسال نمود. هم زمان گزارش شد که اسرائیل از طریق ماهواره‌ی «اونیک» اطلاعاتی را درباره‌ی مکان‌های استقرار نیروهای سوریه در اختیار ترکیه قرار داده است (۳۰) در همین هنگام ترکیه اقدام به برگزاری یک مانور نظامی با ۱۰ عضو دیگر پیمان ناتو در خلیج اسکندرون در نزدیکی هاتای نمود. (۳۱)

در این میان رهبران ترکیه به کرات سوریه را تهدید به انجام عملیات نظامی کردند. لحن رهبران ترکیه بسیار تند و خشمگینانه بوده و به نظر می‌رسید که آنها برای حمله به سوریه

خود را آماده کرده‌اند. برای جلوگیری از برخورد نظامی بین دو کشور، مصر و جمهوری اسلامی ایران میانجیگری کردند. رییس جمهوری ایران با رهبران هر دو کشور تلفنی تماس گرفت و خواستار مذاکره‌ی دو طرف برای حل مسالمت‌آمیز اختلاف‌ها شد. حسنی مبارک رییس جمهوری مصر نیز عازم آنکارا شد و با رهبران این کشور مذاکره کرد. در جریان این مذاکرات، ترکیه یک طرح ۶ ماده‌یی ارائه داد که مبارک آن را بار رهبران سوریه در میان بگذارد. محورهای اصلی این طرح عبارت بودند از:

۱. صرف نظر کردن سوریه از ادعاهای تاریخی خود بر استان اسکندرون
۲. به رسمیت شناختن مرزهای موجود بین دو کشور
۳. اخراج و تحویل عبدالله اوج‌آلان رهبر پ.ک.ک و عدم حمایت از این حزب
۴. امضای موافقتنامه‌ی جدید برای برقراری روابط حسن همجواری میان دو کشور. در این میان اتحادیه‌ی عرب و اغلب کشورهای عربی ضمن درخواست حل مسالمت‌آمیز بحران، هرگونه حمله‌ی نظامی به سوریه را غیرقابل قبول دانسته و محکوم کردند و حمایت از سوریه را تا حد قطع روابط سیاسی - اقتصادی به میان کشیدند. اما کشورهای عربی و نیز اتحادیه‌ی عرب، نه تنها هیچ‌گونه حمایت از ادعای سوریه نسبت به هاتای یا اسکندرون به عمل نیاوردند، بلکه حتی از طرح آن نیز خودداری کردند^۱

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

علل مواضع سرسختانه‌ی ترکیه

ترکیه میانجیگری ایران و مصر را نادیده گرفت و به تهدیدهای اتحادیه‌ی عرب و برخی کشورهای عربی مبنی بر قطع روابط سیاسی نیز توجهی نکرد و نظرات خود را به سوریه به صورت یک جانبه کاملاً دیکته کرد. برای سوریه که در میان دو دشمن قدرتمند یعنی ترکیه و اسرائیل قرار گرفته بود، ظاهراً راهی غیر از تسلیم شدن به فشارهای ترکیه نبود.

---

۱. در حالی که مسأله‌ی جزایر ایرانی تنب و ابوموسی به کرات در اتحادیه‌ی عرب و پیمان ۶+۲ مطرح شده، اما تاکنون حتی یک بار نیز مسأله‌ی اسکندرون یا هاتای مطرح نشده است.

به طور مسلم سوریه در یک جنگ کلاسیک با غول خفته‌یی که بیدار شده، نمی‌توانست پیروز شود. لذا خیلی محتاطانه عمل کرد و تهدیدهای نظامی ترکیه را جدی گرفت و ظاهراً بخشی از درخواست‌های ترکیه از جمله اخراج عبدالله اوج آلان را از سوریه پذیرفت.

از سوی دیگر دولت ترکیه این بار برخلاف سال‌های گذشته از موضع قدرت با سوریه عمل کرد. موضع و لحن رهبران ترکیه در این باره بسیار قاطعانه بود. علت این امر چه بود؟ به نظر می‌رسد که عوامل متعددی نقش داشته‌اند که برخی از آنها عبارتند از:

۱. ترکیه با انعقاد قراردادهای نظامی متعدد با اسرائیل، یک متحد راهبردی برای خود به دست آورده است. همکاری‌های نظامی دو کشور موجب تغییر موازنه‌ی قوا در منطقه گردید. ترکیه و اسرائیل در همسایگی خود تقریباً هیچ دوستی ندارند، لذا همتای هم و تکمیل‌کننده‌ی یک‌دیگرند. از سوی دیگر هر دو کشور با سوریه اختلاف دارند. ترکیه استان اسکندرون و اسرائیل بلندی‌های جولان سوریه را اشغال کرده است. سوریه و برخی کشورهای عربی همکاری‌های نظامی ترکیه با اسرائیل را شدیداً مورد انتقاد قرار دادند و آن را محکوم کردند. این مسأله خشم رهبران ترکیه را برانگیخت. آنها اعلام کردند که پیمان نظامی آنها با اسرائیل علیه هیچ کشوری نیست، بلکه در راستای منافع راهبردی ترکیه است. به هر حال از نتایج همکاری‌های نظامی ترکیه با اسرائیل، اخراج عبدالله اوج آلان از سوریه و دستگیری آن توسط سرویس‌های امنیتی دو کشور بود.

۲. فروپاشی شوروی یک پی‌آمد مثبت برای ترکیه و یک پی‌آمد منفی برای سوریه در برداشت. فروپاشی شوروی ترکیه را از خطری که همواره از شمال احساس می‌کرد، رهانید. در نتیجه ترکیه توجه خود را از شمال به جنوب، یعنی سوریه و دیگر کشورهای عربی از جمله عراق تغییر جهت داد. هم‌زمان با اعلام نظم نوین جهانی از سوی امریکا، ترکیه به صورت بازوی نظامی آن در منطقه‌ی خاورمیانه در آمد و نقش جدیدی را در این منطقه برعهده گرفت. این نقش ترکیه را می‌توان در جریان جنگ خلیج فارس و بحران عراق ملاحظه کرد.^(۳۲) از سوی دیگر فروپاشی شوروی سبب شد که سوریه از حمایت متحد سنتی خود

محروم شود. به عبارت دیگر فروپاشی شوروی موازنه‌ی قوا را در منطقه به زیان سوریه و به نفع ترکیه تغییر داد.

۳. ترکیه ادعا می‌کند که سوریه از پ.ک.ک حمایت می‌نماید. عملیات نظامی پ.ک.ک تاکنون تلفات و خسارات زیادی را به ترکیه وارد کرده است. مسعود بیلماز نخست وزیر ترکیه گفته است که حمایت سوریه از پ.ک.ک منجر به کشته شدن ۳۰ هزار نفر در ۱۵ سال گذشته شده و ترکیه از نظر اقتصادی نیز از این بابت ۶۰ میلیارد دلار متضرر شده است. (۳۳)

به همین دلیل رهبران ترکیه تهدید کردند که دیگر به هیچ وجه نمی‌توانند، شاهد حمایت سوریه از پ.ک.ک باشند و سوریه باید حمایت خود را از آنها قطع کند. رهبران ترکیه معتقدند که سوریه به خاطر از دست دادن اسکندرون و عدم توانایی در باز پس‌گیری آن، تلاش می‌کند تا با حمایت از پ.ک.ک ترکیه را تجزیه نماید. تحولات شمال عراق از ۱۹۹۱ به بعد، ترکیه را به این نتیجه رسانده که برنامه‌ی نیز برای کردستان این کشور در شرف تحقق است و این روند دیر یا زود منجر به تجزیه‌ی ترکیه خواهد شد.

۴. سوریه در واکنش به انعقاد پیمان نظامی ترکیه و اسرائیل، یک پیمان امنیتی با یونان در ۱۹۹۵ منعقد کرد. یونان نیز با ترکیه در مورد جزیره‌ی قبرس، فلات قاره‌ی دریای اژه و حاکمیت بر برخی از جزایر آن اختلاف دارد. دو کشور تاکنون چند بار تا حد بر خورد نظامی پیش رفته اند. به همین دلیل انعقاد پیمان مذکور با واکنش شدید ترکیه روبه‌رو شد. هم چنین گفته شد که در سال ۱۹۹۶ ایران به سوریه پیشنهاد کرده که برای مقابله با پیمان نظامی ترکیه و اسرائیل، یک پیمان دفاعی امضا کنند (۳۴) هرچند چنین پیمانی امضا نشد، ولی ایران از سوریه به عنوان متحد راهبردی خود حمایت می‌کند. این امر در حالی است که سوریه از ادعاهای واهی اماژات متحده در خصوص جزایر ایرانی تنب و ابوموسی پشتیبانی می‌نماید. (۳۵) از سوی دیگر ایران و سوریه دخالت‌های ترکیه را در شمال عراق محکوم کرده و نسبت به هرگونه مظالم ارضی این کشور نسبت به شمال عراق هشدار داده‌اند. این مسأله نیز خوش‌آیند ترکیه نبوده است.

کتاب‌شناسی

1. EIU, Country Profile Turkey, 1994-95, p. 31
2. Hurewitz G.E., Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record, (Princeton: New Jersey, N.Y. 1956) 11, pp. 14-15.
3. Ibid., pp. 16-17.
۴. عالیخانی محمد، سیاست خارجی سوریه از سال ۱۹۴۱ تا ۱۹۶۱، (تهران، مؤلف، ۱۳۴۵)، ص ۴۹.
۵. لنجانفسکی جرج، تاریخ خاورمیانه، هادی جزایری (تهران: انتشارات اقبال، ۱۳۳۷)، ص ۲۸۱.
6. Day Alen. J., Border and Territorial Disputes, (London: Longman, Group V. K. Ltd. 1987), p. 257
7. Day, Op.Cit., p. 258
8. Ibid., pp. 258-59
9. Nettleton Fisher Sydney, The Middle East A History (Second Edition, London: Routledge and Kegan Paul, 1971), p. 416.
۱۰. عالیخانی، پیشین، ص ۵۱
11. Rabinovich Itmar, "The Changing Prism: Syrian Policy in Lebanon and A Mirror, An Issue and An Introment", in Syria under Assad, Ed. Moshe Maoz and Avner Yaniv (London: Crom Helm, 1986) p. 15.
۱۲. عالیخانی، پیشین، ص ۱۱۲-۱۱۱.
۱۳. جعفری ولدانی اصغر، بررسی تاریخی اختلافات مرزی ایران و عراق، (چاپ سوم، تهران: مؤسسه‌ی چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۷۶) ص ۳۰۷
14. Day, Op. Cit., P. 258
15. EIU, Country Report Syria, No.1, 1990, p. 12.
۱۶. مؤسسه‌ی مطالعات استراتژیک لندن، آب، امنیت و خاورمیانه، پروژ ایزدی (تهران: پژوهشکده‌ی علوم دفاعی استراتژیک دانشگاه امام حسین(ع)، ۱۳۷۲)، ص ۸۴

17. EIU, Country Report Syria, No. 1, 1991, p. 14.

18. Olson Robert, "Hatay, Revisited- Turkey, Syria and the PKK", Middle East International (Oct 1998), p. 17

۱۹. روزنامه‌ی سلام، ۲۰ مهر ۱۳۷۷

۲۰. روزنامه‌ی ایران، ۲۸ خرداد ۱۳۷۵

۲۱. روزنامه‌ی همشهری، ۲۸ خرداد ۱۳۷۵

22. Olson, Op.Cit., p. 17.

۲۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۴ مهر ۱۳۷۷ و نیز روزنامه‌ی اطلاعات، ۲۰ مهر ۱۳۷۷

۲۴. روزنامه‌ی سلام، ۲۸ مهر ۱۳۷۷.

۲۵. روزنامه‌ی کیهان، ۲۸ مهر ۱۳۷۷ و روزنامه‌ی ایرار ۲۸ مهر ۱۳۷۷

۲۶. روزنامه‌ی اطلاعات، ۲۸ مهر ۱۳۷۷

27. Olson, Op.Cit., p. 17.

۲۸. روزنامه‌ی ایرار، ۱۹ مهر ۱۳۷۷

29. Middle East Journal (Spring 1998)

۳۰. روزنامه‌ی الشرق الاوسط، به نقل از خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۷ مهر ۱۳۷۷

۳۱. روزنامه‌ی کیهان، ۱۶ مهر ۱۳۷۷

۳۲. دکتر جعفری ولدانی اصغر، «چشمداشت‌های ترکیه به شمال عراق»، مجله‌ی اطلاعات سیاسی-اقتصادی،

شماره‌ی ۹۷-۹۸ (مهر و آبان ۱۳۷۴)، ص ۵۰

۳۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۸ مهر ۱۳۷۷

۳۴. روزنامه‌ی ایرار، ۲ تیر ماه ۱۳۷۵

۳۵. برای اطلاع بیشتر بنگرید به: دکتر جعفری ولدانی اصغر، نگاهی تاریخی به جزایر ایرانی

تنب و ابوموسی، (تهران: مؤسسه‌ی چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۷۶)